

SAMOPERCEPCIJA SOCIJALNOG PONAŠANJA KAO PREDIKTOR STAVA PREMA OBRASCU PONAŠANJA U SOCIJALNIM SUKOBIMA ADOLESCENATA

Izvorni naučni rad

ADOLESCENT'S SELF-PERCEIVED SOCIAL BEHAVIOR AS A PREDICTOR OF THE ATTITUDE TOWARD THE BEHAVIORAL STYLE OF SOCIAL CONFLICTS

Original scientific paper

Nataša VLAH
Sanja TATALOVIĆ-VORKAPIĆ

Sažetak

Svrha rada je ponuditi doprinos kvaliteti kliničkog savjetodavnog rada s adolescentima u strukovnim školama koji prihvaćaju nasilnički obrazac ponašanja u sukobima. Cilj rada je ispitati odnos između stavova prema obrascima ponašanja adolescenata u socijalnim sukobima i njihove procjene osobnog socijalnog ponašanja.

Metoda: Istraživanje je provedeno u Primorsko-goranskoj županiji, Hrvatska na grupnom stratificiranom uzorku učenika osam strukovnih škola (N=1125). Primijenjene su Skala stavova prema obrascima ponašanja adolescenata u socijalnim sukobima (Vlah, 2010.) i Skala samoprocjene socijalnog ponašanja adolescenata (Vlah i sur., 2012.). Tri hipoteze su utemeljene u Bemovoj teoriji samopercepcije (1967., 1972.) i funkcionalnom određenju formiranja stavova. Testirane su korelacijskim i hijerarhijskim regresijskim analizama.

Rezultati istraživanja upućuju da su obrascu *suradnje* sklonije djevojke i stariji učenici te oni učenici koji svoje ponašanje procjenjuju socijalnim, konvencionalnim i nesamoisticajućim; obrascu *izbjegavanja/prilagodbe* su skloniji mlađi učenici te oni učenici koji svoje ponašanje procjenjuju nesamoisticajućim, konvencionalnim i socijalnim; dok su obrascu *pobjeđivanja* skloniji mlađi i mlađi učenici kao i oni učenici koji svoje ponašanje procjenjuju samoisticajućim, nesocijalnim i nekonvencionalnim.

Praktične implikacije koje ovo istraživanje potencijalno donosi je unaprjeđivanje kvalitete savjetodavnog kliničkog rada s adolescentima rizičnima za nasilno ponašanje u sukobima.

Znanstveni doprinos: Istraživanje otvara pitanje utjecaja samopercepcije ponašanja adolescenata u formiranju stava prema pojedinom obrascu ponašanja u socijalnim sukobima.

Ključne riječi

izbjegavanje/prilagodba, obrasci ponašanja, pobjeđivanje, rizično ponašanje, samopercepcija, stavovi, sukobi, suradnja

Abstract:

Purpose of this study was to contribute to the quality of the clinical advisory work with adolescents in vocational schools who manifest violent behaviour pattern in the social conflicts. The aim of this study was to examine the relationship between attitudes toward the behaviour patterns of adolescents in social conflicts and the self-evaluation of their own social behaviour.

Design: The study was conducted in Primorje – Gorski Kotar county, Croatia on the stratified sample of eight vocational schools (N=1125). Two measurement scales were applied: The scale of attitudes towards the behaviour patterns of adolescents in social conflicts (Vlah, 2010) and The Scale of self-evaluation of own social behaviour (Vlah et al., 2012, in press). Three hypotheses were grounded in Bem's Theory of Self-Perception (1967, 1972) and functional definition of the formation of attitudes. They were tested by conducting correlation and hierarchical regression analyses.

Research findings are: a) girls, older pupils and those pupils who evaluated their behaviour as sociable, conventional and non-self-promotion are more tended to pattern of *cooperation*; b) younger pupils and those pupils who evaluated their behaviour as sociable, conventional and non-self-promotion are more tended to pattern of *avoidance/adaptation*; c) while boys, younger pupils and those pupils who evaluated their behaviour as non-sociable, non-conventional and self-promotion are more tended to pattern of *winning*.

Practical implication: The practical implications of this research are the potential improvement of the quality of the clinical advisory work with adolescents at risk for violent behaviour in conflict situations.

Values: Study opens a question of the influence of self-perception in the formation of adolescent attitude towards a particular pattern of behaviour in social conflicts.

Key words:

avoiding/adaptation, attitudes, behavioural styles, cooperation, risk behaviour, self-perception, social conflicts, winning

1. Uvod

Pojačani znanstveni i stručni interes za proučavanje socijalnih i interpersonalnih sukoba u zadnjem desetljeću dvadesetog stoljeća u Hrvatskoj (Ajduković M. i Pećnik, 1994; Brajša, 1996; Bognar, Uzelac i Bagić, 1997; Janković, 2002; Ajduković D., 2003.) se može objasniti ratnim zbivanjima, kao i utjecajima razvijenih zemalja, na čelu s UN-om, koje su preuzele mirotvorsku ulogu, a koje same imaju dulju tradiciju i kontinuitet praktičnog i teoretskog proučavanja sukoba. Premda je ratni sukob bio pokretač takvog interesa, sukobi se u svijetu istražuju u različitim društvenim grupama koje karakteriziraju međuljudski odnosi, npr. u obitelji, radnom kolektivu, u dječjoj grupi, partnerskim dijadama itd. (prema Mirolović Vlah, 2004.). Rješavanje

sukoba, na svim razinama društvenih grupa, ponekad eskalira nasilnim ponašanjem što može imati dugoročne negativne posljedice za pojedinca i društvenu zajednicu, npr. počinitelj obiteljskog nasilja u sukobu može biti kazneno procesuiran a njegove žrtve mogu imati psihosocijalne razvojne teškoće. Zato mislimo da je važno istraživati kako se mladi ljudi ponašaju u sukobima.

Stručni interes za ponašanje rizičnih adolescenata u sukobima je poznat otprije, npr. Bašić i Žižak (1992.) se zalažu da navedena populacija uči tehnike rješavanja sukoba bez poraženih u strukturi grupnih odnosa. Koga ubrajamo ovdje u rizičnu populaciju adolescenata u sukobima? Prema Bouillet, Kapac i Uzelac (2005.) nasilničko se ponašanje statistički značajno najčešće pojavljuje kod mladih u strukovnim školama, dok oko 25 % učenika strukovnih škola, koje njihovi razrednici procjenjuju da su rizični za poremećaje u ponašanju ili da već imaju poremećaje u ponašanju, iskazuje nasilnički obrazac (obrazac kojim odbacuju suradnju a prihvaćaju pobjeđivanje u sukobima) prema ponašanju u socijalnim sukobima (Vlah, 2010.).¹ U kratkom osvrtu na recentnije znanstvene radove koji se bave rizičnom populacijom adolescenata, možemo reći da je, nakon što su Uzelac i Žakman (2000.) ispitivali razlike između formalno delinkventnih i nedelinkventnih adolescenata, objavljeno niz istraživanja uglavnom metodološki orijentiranih na mjerenje stavova ispitanika prema tim ponašanjima u odnosu na društveno ne/poželjna ponašanja, rodne karakteristike, samoprocjenu osobnog identiteta, vrijednosne orijentacije, školski uspjeh i školsku klimu (Mirolović Vlah, 2004; Vlah, 2010; Mirolović Vlah, 2007; Uzelac i Buđanovac, 2003; Vlah, Lončarić i Tatalović Vorkapić., 2011; Uzelac, 2003; Puzić, Baranović i Doolan, 2011.).

Oslanjajući se na spoznaje prethodnih istraživanja, u ovom radu nastojimo utvrditi da li samopercepcija socijalnog ponašanja (Bem 1967., 1972.) doprinosi formiranju stava prema pojedinom obrascu ponašanja učenika u socijalnim sukobima u modelu funkcionalne uloge stava (Pennington, 1997; Hewstone i Stroeke, 2001.).

1.1. Samopercepcija u funkcionalnom određenju stavova

Prema suvremenom shvaćanju stavova kao cijelom skupu složenih psiholoških fenomena o kojima znanstvenici tek mogu zaključivati temeljem onoga što ljudi kažu i čine (Pennington, 1997.), u socijalnoj psihologiji oni se operacionalno mogu definirati kao ukupna evaluacija nekog objekta, odnosno, psihološka tendencija izražena vrednovanjem nekog objekta s određenim stupnjem njegovog odobravanja ili neodobravanja (Hewstone i Stroeke, 2001.). S obzirom na to da je u takvom razumijevanju stava ključan pojam objekta i mentalnog procesa evaluacije, ovdje nam je zanimljivo funkcionalno razumijevanje stavova. Prema funkcionalnom pris-

¹ Poremećaji u ponašanju ovdje nisu predmet istraživanja, ali je odabir teme vezan uz projekt u kojem su utvrđivane razine poremećaja u ponašanju, stavovi prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima i samopercepcija ponašanja učenika.

tupu, četiri su funkcije stavova kojima oni unapređuju dobrobit pojedinca: 1) funkcionalna prilagodba ili utilitarna funkcija, 2) spoznajna funkcija, 3) funkcija samoizražavanja ili socijalnog identiteta i 4) funkcija obrane ega ili održavanja samopoštovanja. Pokušaj razumijevanja funkcije stava adolescenta prema obrascima ponašanja u socijalnom sukobu povežujemo s Bemovom teorijom samopercepcije (1967., 1972.) čiju osnovnu ideju Havelka (2001.) jezgrovito opisuje na način da „ključne informacije za zaključivanje o vlastitim stavovima ne daje samo ponašanje nego jedinstvo opaženog ponašanja i opaženih okolnosti koje to ponašanje kontroliraju“ (Havelka, 2001., 189). Pri tome je postojanje svijesti o određenom unutarnjem stanju kojega opisuje pojedinac kod sebe posljedica procesa učenja u socijalnoj sredini. Možemo se složiti da tijekom svog odrastanja adolescent uči i oblikuje ne samo svoje stavove prema sukobima koji imaju različite funkcije nego uči načine samopercepciranja svojih unutarnjih stanja i svog ponašanja. Odnosno, adolescent formira svoje stavove opažajući vlastito ponašanje, formulirajući ih na način koji je učio tijekom svog odrastanja. Vjerojatno način i kvaliteta samopercepcije vlastitog ponašanja utječe na izbor da li će se u sukobu ponašati suradnički, pobjednički ili izbjegavajući sukob, ovisno o funkciji koju pojedino ponašanje u sukobu ima za osobu. U tom nam je smislu zanimljiv nalaz Snydera, (1974., prema Hewstone i Stroeke, 2001.) koji je utvrdio da stavovi ljudi s visokom samopercepcijom, odnosno onih ljudi koji oblikuju svoje ponašanje kako bi odgovaralo situacijskim znakovima i reakcijama drugih vjerojatnije imaju socijalno-prilagodbenu funkciju nego funkciju izražavanja vrijednosti, dok obrnuto vrijedi za osobe s niskom samopercepcijom. Vlah, Lončarić i Tatalović Vorkapić (2012.) su utvrđivali kako učenici strukovnih škola percipiraju svoje socijalno ponašanje i utvrdili tri značajne dimenzije kojima se može opisati dio pretpostavljenog prostora samoprocjene adolescenata. Prema autorima, dimenzija *konvencionalnosti* opisuje percepciju osobnog socijalnog ponašanja koja proizlazi iz vrlo dobre promišljenosti i samokontrole s očekivanjem odobravanja od strane autoriteta (odraslih). Ova dimenzija predstavlja obilježja koja se upravo tijekom djetinjstva usvajaju odgojem i socijalizacijom, a u adolescenciji interioriziraju u konvencionalnoj fazi moralnog razvoja (Kohlberg, 1986.). Dimenzija *samoisticanja* obuhvaća samopercepciju impulzivno egocentričnog ponašanja koja proizlaze iz želje da se pojedinac istakne i nametne svojoj socijalnoj okolini, dok se treća dimenzija *socijabilnosti* odnosi na ponašanja koja su u osnovi uspostavljanja vršnjačkog prijateljstva i prosocijalnosti u adolescenciji.

1.2. Obrasci ponašanja u socijalnim sukobima

Klasifikacije obrazaca ponašanja u socijalnim sukobima diferenciraju sustave od dva, tri četiri, pet ili sedam različitih obrazaca, odnosno stilova (modela) ponašanja (više u Vlah, 2010.). Ovdje analiziramo stavove prema tri obrasca ponašanja u socijalnim sukobima: *suradnji*, *izbjegavanju/prilagodbi*² i *pobjeđivanju*. Iz dosadašnjih je

² Radi se o obrascu koji u sebi ima pretežno čestice koje pripadaju teorijski izbjegavanju, a manje prilagodbi (vidi više u Vlah, 2010.)

istraživanja poznato da je obrazac suradnje, koji istovremeno zadovoljava potrebe obje strane u sukobu, teorijski najpoželjniji obrazac za dugoročno konstruktivne međuljudske odnose (Wilmot i Hocker, 1998.), da je tolerancija povezana sa suradnjom (Cuffe i Eyo, 1984.) i da su pojedinci koji sebe smatraju sposobnima i spremnima uzeti u obzir nove ideje ili različite vrednote te pojedinci koji se ne osjećaju ugroženi skloni preferirati izravno suočavanje u raspravi kao način rješavanja sukoba (Moberg, 1998.) U Hrvatskoj je, u istraživanju utjecaja vrijednosnih orijentacija na stavove prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima, utvrđeno da adolescenti u strukovnim školama visoke samoaktualizacije i niske dominantnosti imaju pozitivan stav prema suradnji (Vlah i sur., 2011.).

Obrazac suradnje je kod adolescenata relativno dobro prihvaćen i poželjan obrazac, ali je upitna njegova primjena u konkretnim situacijama socijalnih sukoba radi istovremenog visokog prihvaćanja i odobravanja obrasca izbjegavanja i relativno visokog prihvaćanja obrasca pobjeđivanja. Stavovi prema suradnji i izbjegavanju/prilagodbi su u pozitivnoj korelaciji što znači da su adolescenti u strukovnim slabo diferenciraju ova dva obrasca ponašanja. (Mirolović Vlah, 2004; Vlah, 2010.)

Izbjegavanje/prilagodba je teorijski nekonstruktivan obrazac ponašanja u sukobima jer stvara potencijal za eskalaciju sukoba u budućnosti. Izbjegavanjem u rješavanju sukoba se on samo odgađa i stvara opasnost od njegovog zaoštavanja (Wilmot i Hocker, 1998.). Prema Zinkinu, (1987.) vanjski lokus kontrole je povezan sa sklonošću prema nekonfrontaciji u sukobima, odnosno izbjegavanju, te je razumljiv nalaz koji navodi Moberg (1998.) da će osobe koje sebe vide vrlo samofokusiranima, spremnima na poslušnost i zatvorenima za različite ideje vjerojatnije preferirati model izbjegavanja i povlačenja iz rasprava u sukobu. U Hrvatskoj se konformizam kao vrijednosna orijentacija kod adolescenata u strukovnim školama pokazala kao prediktor obrasca izbjegavanje tek nakon parcijalizacije efekata samoaktualizacije, hedonizma i dominantnosti (Vlah i sur., 2011.). Treći obrazac *pobjeđivanja* je teorijski najnepoželjniji obrazac ponašanja jer on potencijalno vodi pokoravanju pobjeđene strane i na taj način prema destruktivnosti u međuljudskim odnosima i, općenito, prema osobno i društveno ograničavajućim ishodima sukoba (Wilmot i Hocker, 1998.). Ispitanici koji sebe opisuju vrlo upornima i nespremnima na poslušnost češće preferiraju kontrolirajući i dominirajući model ponašanja u sukobima (Moberg, 1998.). Hrvatski adolescenti u strukovnim školama koji izražavaju nisku samoaktualizaciju i visoku dominantnost u svom sustavu vrijednosti pozitivno vrednuju i prihvaćaju pobjeđivanje u sukobima (Vlah i sur., 2011.).

Paralelno sa sadržajnim analizama pojedinih obrazaca rješavanja sukoba, vrlo često se analiziraju rodne i dobne razlike. Značaj dobni razlika u primjeni pojedinih obrazaca rješavanja sukoba svoje mjesto nalazi u prevenciji razvoja društveno nepoželjnih stavova, uvažavajući činjenicu da su mlađi adolescenti u većem riziku za nepovoljne razvojne utjecaje u odnosu na starije adolescente (Felson i Haynie, 2002). U istraživanju od Noakesa i Rinaldija (2006.) analizirane su relacije između mlađih i starijih adolescenata u prevalenciji i stilovima rješavanja sukoba. Prema rezultati-

ma, stariji su adolescenti iskazivali veću razinu pojavnosti sukoba, ali i pružanja podrške, kao i više suradničkih strategija nego mlađi koji su odobravali više agresivnih taktika. Osim navedenog, relevantna istraživanja rodni razlika u stavovima prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima su pokazala da su mladići značajno više skloniji obrascu pobjeđivanja, a djevojke obrascu suradnje, dok u odnosu na obrazac izbjegavanja značajne razlike nisu utvrđene (Noakes i Rinaldi, 2006; Lehrer, Lehrer i Zhao, 2009.). Ovi su nalazi stranih autora potvrđeni i u istraživanju na našem jezičnom području (Vlah, 2010; Vlah, Vejo, Bijedić i Muftić, 2011.), za što postoji snažan argument da se varijable spola i dobi uzmu u obzir kao prediktivni faktori pri regresijskoj analizi u prvom koraku.

Uvid prethodnih istraživanja da je suradnja među adolescentima u strukovnim školama prihvaćena samo deklarativno (Mirolović Vlah, 2004; Vlah, 2010.) otvorio je nova istraživačka pitanja. Jedno od njih je i pitanje utjecaja samopercepcije socijalnog ponašanja na formiranje stava prema određenom ponašanju u socijalnom sukobu.

1.3. Povezanost samopercepcije i ponašanja u sukobima

Istraživanja koja eksplicitno teorijski povezuju samopercepciju ponašanja i ponašanja u sukobima nisu poznata autorima ovog rada i rad u tom smislu predstavlja originalni pokušaj utvrđivanja doprinosa samopercepcije na stav prema obrascu ponašanja u sukobima. Provedena su u svijetu srodna istraživanja na koja se oslanjamo jer nam sugeriraju da postoji opravdanost analiziranja utjecaja samopercepcije socijalnog ponašanja na stav prema ponašanju u socijalnim sukobima (Bechtoldt i sur., 2010; Haferkamp, 1991; Henrysson i Rydell, 2004). Bechtoldt i sur., (2010.) su u svom istraživanju utvrdili da su pojedinci s višim rezultatima self-koncepta, mjereno kroz samopercepciju, iskazivali češće suradničko ponašanje u sukobima nego pojedinci s nižim self-konceptom. Haferkamp (1991.) je, zasebno za oba spola srednjoškolaca u riziku za društveno nepoželjna ponašanja, istraživala povezanost obrazaca rješavanja sukoba sa samopromatranjem ponašanja. Utvrdila je povezanost između veće razine samopromatranja ponašanja i prihvaćanja obrasca izbjegavanja/opovrgavanja sukoba kod mladića implicirajući pri tome je li to odraz njihovog socijalno poželjnog ponašanja uslijed svjesnosti da su promatrani od strane svoje okoline ili se radi o samoograničavanju za konstruktivno rješavanje sukoba. Prema Henrysson i Rydell (2004.) djeca s eksternaliziranim problemima u ponašanju, poput agresivnosti, opozicijskog ponašanja, suprotstavljanja i sl. imaju češće konflikte sa svojim učiteljima te rjeđe percipiraju svoje ponašanje pozitivnim od djece koja nemaju navedene probleme u ponašanju. Istraživanje u Hrvatskoj je pokazalo da je kod adolescenata u strukovnim školama na mjernom instrumentu tipa semantičkog diferencijala samoprocjena sebe kao dobre i optimistične osobe dobar prediktor prihvaćanja obrasca suradnje, samoprocjena sebe kao poslušne, dobre i tople osobe prediktor za obrazac izbjegavanja te da je samoprocjena sebe kao jake, moćne, hladne i neposlušne osobe pouzdan prediktor obrasca pobjeđivanja (Mirolović Vlah, 2007.).

Znanstvena svrha rada je doprinos razumijevanju formiranja stavova prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima učenika u strukovnim školama, dok je aplikativna svrha doprinos kvaliteti kliničkog savjetodavnog rada s adolescentima koji prihvaćaju nasilnički obrazac ponašanja u sukobima. Taj obrazac karakterizira prihvatanje pobjeđivanja i odbacivanje suradnje u sukobima (Vlah, 2010.).

2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE

Osnovni cilj rada je ispitati odnos između stavova prema obrascima ponašanja adolescenata u socijalnim sukobima i njihove samopercepcije socijalnog ponašanja. S obzirom da na taj cilj postavljeni su slijedeći problemi rada:

- 1) ispitati i analizirati odnos između tri vrste stavova prema obrascima ponašanja adolescenata u socijalnim sukobima (suradnja, izbjegavanje/prilagodba i pobjeđivanje) i tri vrste samopercipiranog socijalnog ponašanja (konvencionalnost, samoisticanje i socijabilnost);
- 2) ispitati mogućnost predviđanja tri različita stava prema obrascima ponašanja adolescenata u socijalnim sukobima (suradnja, izbjegavanje/prilagodba i pobjeđivanje) pomoću demografskih varijabli (spola i dobi) u prvom koraku te tri vrste samopercipiranog socijalnog ponašanja (samoisticanje, konvencionalnost i socijabilnost) u drugom.

Na osnovu prikazanih teorijskih modela i prethodnih istraživanja, očekuje se:

- 1) H1 značajna povezanost između sve tri vrste stavova prema obrascima ponašanja adolescenata u socijalnim sukobima (suradnja, izbjegavanje/prilagodba i pobjeđivanje) i tri vrste samopercipiranog socijalnog ponašanja (samoisticanje, konvencionalnost i socijabilnost), ali u različitim smjerovima;
- 2) H2 da će demografske varijable biti značajni prediktori sve tri vrste stava prema obrascima ponašanja adolescenata u socijalnim sukobima (suradnja, izbjegavanje/prilagodba i pobjeđivanje); a nakon kontrole efekata spola i dobi će stav prema suradnji i izbjegavanju/prilagodbi biti značajno pozitivno povezan s konvencionalnošću i socijabilnošću, te negativno sa samoisticanjem; dok će stav k pobjeđivanju značajno pozitivno biti povezan sa samoisticanjem, a negativno s konvencionalnošću i socijabilnošću.

3. METODA

3.1. Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo N=1125 učenika (63 % muških; 47 % ženskih) iz osam strukovnih škola u Rijeci: Kemijsko-grafičke škole, Prometne škole, Graditeljske škole za industriju i obrt, Ekonomske škole Mijo Mirković, Strojarske škole za indus-

trijaska i obrtnička zanimanja, Elektroindustrijske i obrtničke škole, Trgovačke i tekstilne škole i Strojarsko-brodograđevne škole za industrijska i obrtnička zanimanja. Uzorak sudionika istraživanja su učenici isključivo u strukovnim školama, jer je istraživanje dio spomenutog projekta. Dob sudionika je u rasponu od 15 do 21 godina, a prosječna dob je 16,46 godina (SD = 1,01). Dobno su distribuirani tako da je u istraživanju bilo 19,7 % petnaestogodišnjaka, 33,2 % šesnaestogodišnjaka, 28,1 % sedamnaestogodišnjaka, 17,5 % osamnaestogodišnjaka, 1,2 % devetnaestogodišnjaka i 0,2 % dvadesetogodišnjaka. Kategorija devetnaestogodišnjaka i dvadesetogodišnjaka je spojena u jedinstvenu kategoriju adolescenata kojih je u konačnoj analizi podataka bilo 18,9 %.

3.2. Mjerni instrumenti

Za mjerenje stavova prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima primijenjena je *Skala stavova prema obrascima ponašanja adolescenata u socijalnim sukobima* (Vlah, 2010.; Tatalović Vorkapić i sur.2012., u tisku). Skala se sastoji od ukupno 22 čestice grupirane u tri subskale: Suradnja (N=7), Izbjegavanje/prilagodba (N=8) i Pobjeđivanje (N=7). Ispitanici su obilježavali stupanj slaganja ili neslaganja s pojedinom tvrdnjom na Likertovoj skali od 4 stupnja (od 1 - uopće se ne slažem do 4 – u potpunosti se slažem). Skala je pokazala zadovoljavajuću razinu pouzdanosti tipa Cronbach alpha: subskala Suradnje (r=0,84) a primjer jedne njezine čestice je „Uvažavanje mišljenja druge strane u sukobu svima donosi korist“, subskala Izbjegavanja/prilagodbe (r=0,74) s primjerom čestice „Najbolje je preskočiti neugodne razgovore i situacije“ i subskala Pobjeđivanja (r=0,83) s primjerom čestice „Važno je nastojati postati i ostati pobjednik“.

S ciljem mjerenja samoprocjene socijalnog ponašanja primijenjena je *Skala samoprocjene socijalnog ponašanja adolescenata* (Vlah i sur., 2012.) konstruirana na istom uzorku sudionika. Radi se o takvoj vrsti skale procjene koja na pridjevima za samoprocjenu koristi adaptiranu metodu semantičkog diferencijala u kojoj nema nulte vrijednosti. Svaki par pridjeva kojim se procjenjuje vlastito ponašanje predstavlja jednu česticu. kao na primjeru: *primjereno 3 2 1 1 2 3 neprimjereno*“. Nakon provedene faktorske analize, utvrđena je trofaktorska struktura skale, koja se sastoji od ukupno 23 čestice grupirane u subskale: Konvencionalnost (N=9; alpha=0,86), Samoisticanje (N=7; alpha=0,81) i Socijabilnost (N=7; alpha=0,88). Subskala Konvencionalnost sadrži čestice: *poslušno – neposlušno, smireno – nervozno, umjereno – neumjereno, primjereno – neprimjereno, odobravano – neodobravano, uredno – neuredno, promišljeno – nepromišljeno i pravilno – nepravilno*. Subskala Samoisticanja obuhvaća čestice: *moćno – nemoćno, energično – bezvoljno, ponosno – poniženo, ciljano – besciljno, ubrzano – usporeno, važno – nevažno, vrijedno – bezvrijedno i priznato – nepriznato*. Subskala Socijabilnosti ima čestice: *prijateljsko – neprijateljsko, toplo – hladno, društveno – nedruštveno, prison – otuđeno, ugodno – neugodno, suosjećajno – nesuosjećajno i podržavano – nepodržavano*.

3.3. Postupak

Podaci o stavovima učenika o socijalnim sukobima i samopercepciji socijalnog ponašanja prikupljeni su tijekom školske 2008./2009. godine, na satovima nastave. Cijeli protokol (detaljni opis protokola kod Vlah, 2010.) anonimnog i dobrovoljnog prikupljanja podataka trajao je jedan školski sat, pri čemu je učenicima bilo potrebno približno 30-tak minuta za ispunjavanje dviju skala. Hipoteze su testirane Pearsonovim korelacijama i hijerarhijskim regresijskim analizama.

4. REZULTATI I RASPRAVA

U tablicama koje slijede prikazani su rezultati korelacijske analize i rezultati regresijskih analiza. U tablici 1 prikazani su Pearsonovi koeficijenti korelacije i njihove razine značajnosti utvrđene između stavova prema obrascima ponašanja adolescenata u socijalnim sukobima: suradnja, izbjegavanje/prilagodba i pobjeđivanje te samoprocjene percipiranog socijalnog ponašanja: konvencionalnost, samoisticanje i socijabilnost. Na temelju utvrđenih rezultata iz korelacijske analize vidljivo je da je prva hipoteza potvrđena, odnosno utvrđene su značajne korelacije između tri vrste stava prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima te tri vrste samoprocjene percipiranog socijalnog ponašanja.

Utvrđeno je da je pozitivan stav prema suradnji kao obrascu ponašanja u socijalnim sukobima u adolescenata značajno pozitivno povezan s konvencionalnošću i socijabilnošću. Ovo je očekivan i logičan rezultat obzirom da je suradnja obrazac u kojem se pridaje velika pažnja kako vlastitim ciljevima u sukobu, tako i ciljevima drugih strana u sukobu kao i uspješnom rješavanju problema i poboljšanju odnosa (Wilmot i Hocker, 1998), a adolescenti koji prihvaćaju suradnju, sebe smatraju dobrim i optimističnim osobama (Mirolović Vlah, 2007.) s vrijednosnim orijentacijama visoke samoaktualizacije i niske dominantnosti (Vlah i sur., 2011.).

Pozitivan stav prema izbjegavanju/prilagodbi kao načinu ponašanja u socijalnim sukobima kod adolescenata značajno je pozitivno povezan također s konvencionalnošću i socijabilnošću, ali jednako tako je pokazao značajnu negativnu povezanost sa samoisticanjem. Može se reći da to potvrđuje dosadašnje nalaze prema kojima adolescenti koji prihvaćaju obrazac izbjegavanja sebe smatraju dobrim, poslušnim i toplim osobama (Mirolović Vlah, 2007) a konformizam je njihova vrijednosna orijentacija u formiranju ovog obrasca (Vlah i sur., 2011). U navedenim je nalazima uočljiva priroda obrasca izbjegavanja opisanog u literaturi kao obrasca kojeg karakterizira poricanje postojanja sukoba, okolišanje, mijenjanje i izbjegavanje tema, neobvezivanje i preferiranje zbivanja šala radije nego aktivno suočavanje sa problemom u sukobu (Wilmot i Hocker, 1998).

Stav prihvaćanja pobjeđivanja u ponašanju učenika u sukobima pokazao je značajnu pozitivnu povezanost sa samoisticanjem, te značajnu negativnu povezanost s kon-

vencionalnošću i socijabilnošću. Rezultat potvrđuje prethodna istraživanja u kojima je dobiveno da su samoprocjena sebe jakim, moćnim, hladnim i neposlušnim uz visoku dominantnost i nisku samoaktualizaciju kao vrijednosne orijentacije značajni prediktori obrasca pobjeđivanja (Mirolović Vlah, 2007; Vlah i sur., 2011.). Rezultat doprinosi spoznaji da je pobjeđivanje kao kompetitivno ponašanje u socijalnim sukobima agresivno i nesuradničko ponašanje u kojem se ostvaruju sebični ciljevi na štetu drugih i gdje se u neposrednoj konfrontaciji nameće moć u želji da se pobijedi suparnika (Wilmot i Hocker, 1998).

Tablica 1. Korelacijska matrica stavova prema obrascima ponašanja adolescenata u socijalnim sukobima (PO=pobjeđivanje, IZ=izbjegavanje/prilagodba, SU=suradnja) i samoprocjene socijalnog ponašanja adolescenata (SA=samoisticanje, KO=konvencionalnost, SO=socijabilnost) na uzorku od N=1125 srednjoškolača

	SA	KO	SO
SU	-0,02	0,19**	0,25**
IZ	-0,10**	0,11**	0,10**
PO	0,06*	-0,17**	-0,22**

* p < 0,05; ** p < 0,01

Kako bi se utvrdili samostalni doprinosi pojedinih vrsta samoprocjena socijalnog ponašanja adolescenata objašnjenju varijance stavova o obrascima ponašanja u rješavanju socijalnih sukoba, provedene su tri nezavisne multiple regresijske analize. Pri tome su utvrđene i maksimalne moguće korelacije između pojedinog stava prema ponašanju u socijalnim sukobima i samoprocjena ponašanja, kao i proporcija objašnjene varijance pojedinog stava o načinu rješavanja sukoba. U tim je hijerarhijskim regresijskim analizama svakog od tri stava prema obrascima ponašanja u rješavanju socijalnih sukoba (suradnja, izbjegavanje/prilagodba i pobjeđivanje) koji predstavljaju zavisne, odnosno kriterijske varijable, u prvom modelu analizirana prediktorska sposobnost demografskih varijabli spola i dobi s obzirom da su u prethodnim istraživanjima (Noakes i Rinaldi, 2006; Lehrer i sur., 2009; Vlah, 2010.) pokazale značajnu povezanost sa stavovima o rješavanju socijalnih sukoba. U drugom modelu uključene su varijable triju vrsta samoprocjena adolescenata u socijalnom ponašanju: konvencionalnost, samoisticanje i socijabilnost. Ukupno, u tablicama 2, 3 i 4 prikazujemo rezultate hijerarhijskih regresijskih analiza čiji rezultati ukazuju na to da je druga hipoteza ovog istraživanja potvrđena čime se potvrđuju i rezultati analiziranih prethodnih istraživanja (Zinkin, 1987; Moberg, 1998; Kaushal i Kwantes, 2006; Mirolović Vlah, 2007; Vlah i sur., 2011.).

Tablica 2 prikazuje rezultate hijerarhijske regresijske analize spola, dobi i samoprocjena socijalnog ponašanja kao prediktora stava o suradnji kao načinu ponašanja u sukobima. U oba modela, spol i dob te tri načina samoprocjene socijalnog ponašanja objašnjavaju oko 16 % varijance stava o suradnji kao načinu ponašanja u socijalnim sukobima. Vidljivo je da i spol i dob predstavljaju značajne prediktore stava o suradnji kao načinu ponašanja u sukobima, s obzirom da su prijašnja istraživanja

pokazala da djevojke u značajno većoj mjeri izražavaju ovakav stav u situacijama socijalnih sukoba, kao i oni srednjoškolci koji su stariji za razliku od mlađih.

U drugom koraku regresijske analize, odnosno nakon kontrole efekata spola i dobi, a kao što je i predviđeno, sva tri načina samoprocjene socijalnog ponašanja značajno povećavaju koeficijent multiple korelacije. Sva su se tri načina samoprocjene socijalnog ponašanja pokazala značajnim prediktorima stava o suradnji kao načinu ponašanja u sukobima. Općenito, utvrđeni nalaz potvrđuje postavljene pretpostavke utemeljene na modelima funkcionalnog određenja stavova (Pennington, 1997; Hewstone i Stroeke, 2001.) i samoprocjene socijalnog ponašanja kao konstruktivnom elementu formiranja stavova (Bem, 1967., 1972.) u okviru kojih samoprocipirano ponašanje kod adolescenata utječe na formiranje njihovih stavova prema pojedinom obrascu ponašanja u socijalnim sukobima.

No, razlikuju se u smjeru predikcije, što se moglo pretpostaviti i na osnovu samih korelacijskih analiza. Pa tako, činjenica da adolescenti koji u samoprocjeni socijalnog ponašanja dominantno pokazuju samoisticanje značajno prediicira da će ti adolescenti značajno manje imati i pokazivati stav o suradnji kao načinu ponašanja u sukobima. Raspravljajući o ovom nalazu s aspekta funkcionalnog pristupa (Hewstone i Stroeke, 2001.), ukoliko se dobrobit adolescenta unapređuje iz bilo koje od četiri funkcije stavova: funkcionalne prilagodbe, spoznajne funkcije, funkcije samoizražavanja ili obrane ega s ciljem održanja samopoštovanja koje je u najvećoj kušnji tijekom adolescencije, biranje samoisticanja i nije toliko iznenađujući nalaz.

Tablica 2. Hijerarhijska regresijska analiza spola, dobi i samoprocjena socijalnog ponašanja kao prediktora stava o suradnji kao načinu ponašanja u sukobima

		B	Beta	R ²	F-promjena	F(df)
Model 1	Konstanta	2,831		0,078		47,505** (2, 1122)
	Spol	,355	,264**			
	Dob	,037	,060*			
Model 2	Konstanta	2,335		0,158	47,505**	41,914** (5, 1119)
	Spol	,277	,206**			
	Dob	,050	,080**			
	Samoisticanje	-,174	-,224**			
	Konvencionalnost	,092	,126**			
	Socijabilnost	,201	,257**			
					35,283**	

*p<,05; **p<,01;ΔR²=,080

Jednako tako, radi se o takvoj vrsti socijalnog ponašanja koje jednostavno po svojoj prirodi umanjuje ili pak potpuno isključuje zauzimanje stava o suradnji. Iz ovog je aspekta, ovaj nalaz potpuno logičan. Jednako tako, ukoliko isti nalaz promatramo s aspekta Bemove teorije samopercepcije (1967., 1972.), pri čemu osoba svojim ponašanjem formira svoje stavove, koliko se samoisticanjem ostvaruje dobrobit adolescenata koji ga bira u okviru vlastitog repertoara socijalnih ponašanja, ujedno tim ponašanjem formira svoje stavove prema sukobima, u okviru kojih neće biti ili vrlo malo orijentiran prema obrascu suradnje.

Za razliku od toga, na osnovu znanja o tome da adolescenti u svojoj samoprocjeni značajno pokazuju konvencionalnost a još više socijabilnost (koja se pokazala najznačajnijim prediktorom stava o suradnji), moći će se prediciirati s vrlo visokom sigurnošću da će ti adolescenti biti skloniji stavu o suradnji kao načinu ponašanja u sukobima. Socijabilnost, konvencionalnost i nesamoisticanje u samoprocjeni ponašanja adolescenata sudjeluju u formiranju obrasca suradnje, odnosno konstruktivnog odnosa sa svojom okolinom. Najveću je prediktivnu vrijednost pokazala socijabilnost, dakle prijateljstvo, društvena povezanost i empatičnost koje smatramo bitnim obilježjima u formiranju prosocijalnih vršnjačkih odnosa. Samoprocjena socijabilnosti je važan dio adolescentskog psihosocijalnog razvoja jer odražava rezultate prethodnih odnosa (npr. s roditeljima), ali i polazište novih odnosa (npr. s vršnjacima) kroz koje se uvježbavaju buduće društvene uloge u odrasloj dobi. Socijabilnost u formiranju obrasca suradnje doprinosi spoznaji o potrebitim ulaganjima u savjetodavne programe za učenje konstruktivnih suradničkih vještina kod mladih. Vezano uz samoprocjenu konvencionalnosti u ponašanju, poznato je da se od učenika očekuje konvencionalno ponašanje poput poslušnosti, umjerenosti, pravilnosti, smirenosti, promišljenosti u komunikaciji s važnim odraslima iz okoline kao što su roditelji, nastavnici i sl. Kao što je u uvodu već naznačeno, Kohlbergova teorija moralnog razvoja (1986) dobro opisuje razvoj konvencionalnosti kod adolescenata stupnjevima konvencionalnosti (pretkonvencionalnost, konvencionalnost i postkonvencionalnost). Razina konvencionalnosti koja se razvojno očekuje i koja je prisutna kod većine u dobi adolescencije je upravo optimalna razina za društveno prihvatljivo ponašanje s odraslima, autoritetima, dakle svojom okolinom koja još uvijek postavlja pravila i norme ponašanja. Ukoliko je adolescent savladao razinu konvencionalnosti, vjerojatno je da će bolje izgrađivati suradničke komunikacijske/socijalne vještine ponašanja u socijalnim sukobima. To su osobine koje omogućavaju dobru adaptiranost u društvu i poziciju nesmetanog osobnog razvoja prema odrasloj dobi. Odbacivanje samoisticanja se u ovim rezultatima može povezati sa spremnošću da se u sukobu preuzimaju nove ideje ili različite vrednote kao kod Moberg (1998.). Nadovezujući se na prethodno opisane modele funkcionalnog pristupa (Hewstone i Stroeke, 2001.) i Bemove teorije samopercepcije (1976., 1972.), samoprocijenjena vrsta ponašanja socijabilnosti i konvencionalnosti leže u funkciji ostvarivanja socijalnih odnosa, iz kojih, što je vrlo logično, vrlo jednostavno proizlaze stavovi prema suradnji u socijalnim sukobima. Osim toga, socijabilna i konvencionalna ponašanja su značajno povezana s visokim samomotrenjem, gdje se ponašanja oblikuju kako bi odgovarala situacijskim znakovima i reakcijama dru-

gih (Snyder, 1974, prema Hewstone i Stroeke, 2001), pa je onda i stav prema suradnji značajnije izražen, što je u skladu s modelom funkcionalnog pristupa u formiranju stavova.

Tablica 3 prikazuje rezultate hijerarhijske regresijske analize spola, dobi i samoprocjena socijalnog ponašanja kao prediktora stava o izbjegavanju/prilagodbi kao načinu ponašanja u sukobima. U oba modela, dob i tri načina samoprocjene socijalnog ponašanja objašnjavaju 7 % varijance stava o izbjegavanju/prilagodbi kao načinu ponašanja u sukobima. Vidljivo je da je dob značajan prediktor stava o izbjegavanju/prilagodbi kao načinu ponašanja u sukobima. Mlađi učenici značajno više pokazuju stav o izbjegavanju/prilagodbi kao načinu ponašanja u sukobima za razliku od starijih.

Tablica 3. Hijerarhijska regresijska analiza spola, dobi i samoprocjena socijalnog ponašanja kao prediktora stava o izbjegavanju/prilagodbi kao načinu ponašanja u sukobima

		B	Beta	R ²	F-promjena	F(df)
Model 1	Konstanta	2,774		0,017		9,577** (2, 1122)
	Spol	,003	,003			
	Dob	-,074	-,130**			
Model 2	Konstanta	2,800		0,070	9,577**	16,835** (5, 1119)
	Spol	-,043	-,034			
	Dob	-,068	-,119**			
	Samoisticanje	-,179	-,252**			
	Konvencionalnost	,107	,160**			
	Socijabilnost	,091	,127**			
					21,326**	

*p<,05; **p<,01; ΔR²=,053

Rezultat drugog koraka regresijske analize ukazuje da nakon kontrole efekata spola i dobi, opet sva tri načina samoprocjene socijalnog ponašanja značajno povećavaju koeficijent multiple korelacije. Učenici koji u samoprocjeni socijalnog ponašanja dominantno pokazuju samoisticanje značajno manje pokazuju stav o izbjegavanju/prilagodbi kao načinu ponašanja u sukobima. Ovaj je nalaz također u skladu s modelima funkcionalnog pristupa (Hewstone i Stroeke, 2001.) i Bemove teorije samopercepcije (1976., 1972.), s obzirom da biranjem samoisticanja u ponašanju dolazi do isključivanja dolazi do formiranja takvih stavova prema socijalnim sukobima koji su u skladu s isticanjem osobe – a izbjegavanje je na suprotnom polu tog kontinuumu. Također, na temelju činjenice da učenici u svojoj samoprocjeni značajno pokazuju konvencionalnost te socijabilnost, može se reći da će ti adolescenti biti skloniji stavu o izbjegavanju/prilagodbi. Dakle, sva tri načina samoprocjene socijalnog ponašanja pokazali su se, kao i kod stava o suradnji, značajnim prediktorima stava o izbjegavanju/prilagodbi kao načinu ponašanja u sukobima.

Ovo dopunjuje rezultat iz prethodnog istraživanja iz kojega je razvidno da su na identičnom uzorku sudionika upravo obrazac suradnje i izbjegavanja/prilagodbe u pozitivnoj korelaciji (Vlah, 2010). Kod obrasca suradnje je mogućnost predviđanja veća, no bitnije od toga je da je socijabilnost kod stava prema suradnji najveći prediktivni faktor od moguća tri (socijabilnost, konvencionalnost i nesamoisticanje) dok je kod formiranja obrasca izbjegavanja najveći prediktivni faktor nesamoisticanje, dakle odbacivanje samoprocjene moći, energičnosti, važnosti, ponosa, usmjerenosti itd. Pretpostavljena egocentrična impulzivnost u samoprocjeni ponašanja je ovoj dimenziji negativno povezana s prihvaćanjem izbjegavanja. Ovaj bi rezultat mogao biti zanimljiv i s aspekta razumijevanja značenja koje ovaj obrazac ima za sudionike istraživanja pa se nameće pitanje: Da li je u populaciji adolescenata u strukovnim školama obrazac izbjegavanja u socijalnim sukobima društveno poželjan obrazac (usprkos njegovoj teorijskoj nekonstruktivnosti) ponašanja s obzirom na: a) njegovu povezanost sa suradnjom i b) sličnosti u razvojno poželjnim obilježjima u prediktivnom prostoru samoprocjene ponašanja?

Tablica 4 prikazuje rezultate hijerarhijske regresijske analize spola, dobi i samoprocjena socijalnog ponašanja kao prediktora stava o pobjeđivanju kao načinu ponašanja u sukobima. U oba modela, spol i dob te tri načina samoprocjene socijalnog ponašanja objašnjavaju čak oko 19 % varijance stava o pobjeđivanju kao načinu ponašanja u sukobima. Kod ovog su se stava u prvom koraku regresijske analize i spol i dob pokazali značajnim prediktorima stava o pobjeđivanju kao načinu ponašanja u sukobima. Ranija su istraživanja pokazala da su mlađi skloniji imati stav o pobjeđivanju kao načinu ponašanja u sukobima, kao i mlađi učenici za razliku od starijih.

U drugom koraku regresijske analize, odnosno nakon kontrole efekata spola i dobi, kao što je to već dobiveno u prethodnim analizama, sva tri načina samoprocjene socijalnog ponašanja značajno povećavaju koeficijent multiple korelacije. Kao što je bilo za očekivati, najznačajnijim pozitivnim prediktorom za stav o pobjeđivanju kao načinu ponašanja u sukobima pokazalo se samoisticanje. Konvencionalnost i socijabilnost su se također pokazali značajnim prediktorima za stav prema pobjeđivanju kao načinu ponašanja u sukobima, ali u negativnom smjeru.

Tablica 4. Hijerarhijska regresijska analiza spola, dobi i samoprocjena socijalnog ponašanja kao prediktora stava o pobjeđivanju kao načinu ponašanja u sukobima

		B	Beta	R ²	F-promjena	F(df)
Model 1	Konstanta	2,548		0,117		74,627** (2, 1122)
	Spol	-,512	-,331**			
	Dob	-,035	-,049			
Model 2	Konstanta	2,837		0,189	74,627**	52,325** (5, 1119)
	Spol	-,433	-,280**			
	Dob	-,047	-,066*			
	Samoisticanje	,227	,255**			
	Konvencionalnost	-,108	-,129**			
	Socijabilnost	-,205	-,227**			
					33,177**	

*p<,05; **p<,01; ΔR²=,072

Drugim riječima, što su manje izražene ove dvije vrste samoprocjena socijalnog ponašanja, to će učenici biti skloniji imati stav o pobjeđivanju kao obrascu ponašanja u socijalnim sukobima. Ovi su nalazi opet potpuno logični, te svoju argumentaciju nalaze u prethodno spomenutim modelima funkcionalnog pristupa (Hewstone i Stroeke, 2001) i Bemove teorije samopercepcije (1976, 1972).

Imajući u vidu društvenu nepoželjnost obrasca pobjeđivanja u socijalnim sukobima, ovaj se rezultat može interpretirati kroz njegov značaj u stručnom savjetodavnom radu s adolescentima koji manifestiraju obrazac pobjeđivanja sa svojom okolinom. Premda je nužna analiza etioloških i fenomenoloških čimbenika ponašanja za svakog pojedinog učenika, okvirno se može reći slijedeće. Utvrđene specifične samoprocjene ponašanja učenika mogu doprinijeti u boljem razumijevanju učenikove motiviranosti za promjenu i rekonstrukciju stavova, primjerice od pobjedničkog prema suradničkom stavu u sukobima. Njihova samoprocjena ponašanja u kojoj odbacuju socijabilnost i konvencionalnost a prihvaćaju samoisticanje je vjerojatno posljedica dugogodišnjih odgojnih propusta kao i negativnih i destruktivnih iskustava s okolinom u kojoj su odrastali, što otvara pitanja za buduća istraživanja. U adolescentskoj se dobi još uvijek može kvalitetnim savjetodavnim radom utjecati na procese kako bi se ova samopercepcija ponašanja usmjeravala prema pozitivnim i društveno poželjnim vrijednostima kao što su konvencionalnost i socijabilnost, ali i smanjivanje samoisticanja u društvu koje ima svoja pravila i norme. Ovi rezultati ne daju potpune odgovore kako provoditi klinički rad s adolescentima koji imaju tendenciju da u sukobima pobjeđuju svoje protivnike, ali nude određene smjernice u detektiranju nekih elemenata programa na kojima bi trebalo temeljiti uključivanje korisnika na aktivnu participaciju u planiranju promjene ponašanja.

5. ZAKLJUČAK

U istraživanju provedenom s adolescentima u strukovnim školama Primorsko-goranske županije u Hrvatskoj utvrđeno je da su, uz kontrolu efekata spola i dobi, samoprocjene socijalnog ponašanja slabo, ali značajno povezane s njihovim stavovima prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima. Obrascu suradnje su sklonije djevojke i stariji učenici te oni koji svoje ponašanje percipiraju socijalnim, konvencionalnim i nesamoisticajućim. Obrascu izbjegavanja/prilagodbe su skloniji mlađi adolescenti te oni koji svoje ponašanje percipiraju nesamoisticajućim, konvencionalnim i socijalnim. Obrascu pobjeđivanja su skloniji mladići i mlađi učenici kao i oni koji svoje ponašanje percipiraju samoisticajućim, nesocijalnim i nekonvencionalnim.

Kako je već detaljno elaborirano u raspravi, argumentacijom utemeljenom na modelima funkcionalnog pristupa stavovima (Hewstone i Stroeke, 2001) i Bemove teorije samopercepcije (1976., 1972.) autori pokušavaju doprinijeti razumijevanju nalaza ovog istraživanja. Potiču se buduća, metodološki preciznija, istraživanja za afirmaciju teze da, u okvirima teorijskih postavki navedenih modela, samopercepcija osobnog socijalnog ponašanja ima utjecaj na formiranje stavova prema obrascima ponašanja u socijalnim sukobima.

Literatura

- Ajduković, D. (2003). Socijalna rekonstrukcija zajednice: Psihološki procesi, rješavanje sukoba i socijalna akcija. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Ajduković, M., i Pečnik, N. (1994). Nenasilno rješavanje sukoba. Zagreb: Alinea
- Bašić, J., i Žižak, A. (1992). Programski aspekti tretmana djece i omladine s poremećajima u ponašanju. Zagreb: Biblioteka Socijalna zaštita.
- Bechtoldt, M. N., De Dreu, C. K. W., Nijstad, B. A. & Zapf, D. (2010). Self-Concept Clarity and the Management of Social Conflict. *Journal of Personality*, 78 (2), 539-574.
- Bem, D., J. (1965). An experimental analysis of self persuasion. *Journal of Experimental Social Psychology*, 1, 999-218.
- Bem, D. J. (1972). Self perception theory. *Advances in Experimental Social Psychology*, 6, 1-62.
- Bognar, I., Uzelac, M. i Bagić, A. (1997). Budimo prijatelji – 33 pedagoške radionice. Zagreb: Mali korak.
- Bouillet, D., Uzelac, S. i Kapac, V. (2005). Iskaz razrednika o nasilničkom ponašanju u hrvatskim školama. *Napredak*, 146 (2), 170-183.
- Brajša, P. (1996). Umijeće svadanja. Pula: C.A.S.H.
- Cuffe, M. W., & Eyo, B. (1984). Conflict management styles of quality circle facilitators. *Transactions: Proceedings of the 6th annual conference of the International Association of Quality Circles*. Cincinnati, OH. 96-99
- Felson, R. B., & Haynie, D. L. (2002). Pubertal Development, Social Factors, and Delinquency among Adolescent Boys. *Criminology*, 40 (4), 967-989.
- Haferkamp, C. (1991). Orientations to conflict: Gender, attributions, resolution strategies, and self-monitoring. *Current Psychology*, 10 (4), 227-241.
- Havelka, N. (2001). Socijalna percepcija. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (187-189).
- Henricsson, L., & Rydell, A. M. (2004). Elementary School Children with Behavior Problems: Teacher-Child Relations and Self-Perception. A Prospective Study *Journal of Developmental Psychology*, 50 (2), 11-138.
- Hewstone, M., i Stroebe, W. (2001). Uvod u socijalnu psihologiju - Europske perspektive. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Janković, J. (2002). Sukob ili suradnja. Zagreb: Alinea.
- Kaushal, R. & Kwantes, C. T. (2006). The role of culture and personality in choice of conflict management strategy. *International Journal of Intercultural Relations*, 30 (5), 579-603.
- Kohlberg, L. (1986). The psychology of moral development. New York: Harper i Row. Creskill, Hampton Press.
- Lehrer, J. A., Lehrer, E. L. & Zhao, Z. (2009). Physical and psychological dating violence in young men and women in Chile: results from a 2005 survey of university students. *International journal of injury control and safety promotion*, 16 (4), 205-14.

- Mirolović Vlah, N. (2004). Relacije između stavova o modalitetima rješavanja socijalnih sukoba djece i mladeži i razina poremećaja u njihovom ponašanju (Magistarski rad Sveučilišta u Zagrebu), Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Mirolović Vlah, N. (2007). Stav prema pojedinom obrascu rješavanja socijalnih sukoba: Predikcija prema samoprocjenama vrijednosti osobnog identiteta, U: Ferić Šlehan M., Kranželić V i Stošić, J. (ur.) Plava knjiga 7. međunarodni znanstveni skup Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 14.-16-06.2007.
- Moberg, P. J. (1998). Predicting conflict strategy with personality traits: incremental validity and the five factor model. *International Journal of Conflict Management*, 9 (3), 258-285.
- Noakes, M. A., & Rinaldi, C. M. (2006). Age and gender differences in Peer Conflict. *Journal of Youth and Adolescence*, 35 (6), 881-891.
- Pennington, D. C. (1997). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Pužić, S., Baranović, B., & Doolan, K. (2011). School Climate and Conflicts in School. *Sociologija i prostor / Sociology & Space*, 191 (3), 335-358.
- Uzelac, S. i Zakman, V. (2000). Young people in conflict, In: Tivadar, B. i Mrvar (Ed): *Young people in the risk society*. Ministry of Education. Ljubljana. 177-183.
- Uzelac, S. (2003). Školski uspjeh i stavovi učenika o obrascima ponašanja u socijalnim sukobima. *Kriminologija i socijalna integracija*, 11 (1), 1-23
- Uzelac, S. i Buđanovac, A. (2003). Kanoničke relacije između samoprocjena mladih i njihovih stavova prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba, *Kriminologija i socijalna integracija*, 11 (1), 25-32.
- Vlah, N. (2010). *Attitudes Towards Desirable Behavioural Styles in Social Conflicts and Levels of Behavioural Disorders among Adolescents*. (Doctoral dissertation, University of Zagreb). Zagreb: Faculty of Education and Rehabilitation University of Zagreb
- Vlah, N., Lončarić, D. i Tatalović Vorkapić, S. (2011). Vrijednosne orijentacije učenika strukovnih škola kao prediktori obrazaca ponašanja u socijalnim sukobima. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 47 (1), 31-41.
- Vlah, N., Vejo, E., Bijedić, M., i Muftić, E (2011a). Povezanost stavova o obrascima ponašanja u socijalnim sukobima s razinama poremećaja u ponašanju kod adolescenata, "Defektologija", 17 (1), 30-34.
- Vlah, N., Lončarić, D. i Tatalović Vorkapić, S. (2012). Skala samoprocjene ponašanja adolescenata, U: Milkovic, M., Doležal, D., Hrčica, G. i Stošić, J. (Ur.). Međunarodni znanstveni skup „Istraživanja u edukacijsko-rehabilitacijskim znanostima“ 27.-29. 9. 2012., Zagreb.
- Wilmot, W. W. i Hocker, J. L. (1998). *Interpersonal conflict*, USA: McGraw-Hill.
- Zinkin, M. (1987). *Interpersonal conflict: A contingency approach*. Paper presented at the first International Conference of the Conflict Management Group, Fairfax, VA

Biografije

Dr. sc. Nataša Vlah je diplomirala, magistrirala i doktorirala na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Odsjeku poremećaja u ponašanju gdje je izabrana u zvanje docenta. Objavila je dvadesetak znanstvenih i stručnih radova uglavnom iz područja užeg znanstveno-istraživačkog interesa konfliktologije i definiranja razina poremećaja u ponašanju. Na Sveučilištu u Rijeci je zaposlena na UF gdje vodi kolegije Metodologija istraživanja u odgoju I, Rana prevencija nasilja i ovisnosti i Upravljanje sukobima u međuljudskim odnosima te je angažirana kao vanjski suradnik na FF u Rijeci i IPF u Zenici. Ima 14 godina iskustva neposrednog rada s mladima koji imaju teškoće uspješne socijalne integracije i društveno poželjnog ponašanja.

Dr. sc. Sanja Tatalović Vorkapić je docentica u području opće psihologije na Učiteljskom fakultetu u Rijeci. Nositeljica je kolegija Razvojna psihologija, Psihologija ranog učenja i poučavanja, Opća psihologija, Razvojna psihopatologija, Emocionalna inteligencija, Pozitivna psihologija i Metodologija kvantitativnih istraživanja. Autorica je niza znanstvenih i stručnih članaka iz područja bioloških osnova ličnosti, razvojne i pozitivne psihologije, te zdravstvene psihologije. Članica je niza znanstvenih i strukovnih društava psihologa u Hrvatskoj, te prodekanica za razvoj studijskih programa i osiguravanje kvalitete Učiteljskog fakulteta u Rijeci.